

Beata Adamczyk

"Etyka wobec współczesnych dylematów", red. K. Kalka, A. Papuziński, Bydgoszcz 2006 : [recenzja]

Studia Ecologiae et Bioethicae 5, 568-574

2007

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ostatni artykuł zatytułowany *Circular definition, the Gupta-Belnap revision theory and truth* autorstwa Zbigniewa Tworaka. Jest analizą pojęcia prawdy zaproponowanego przez Anila Gupta i Nuel'a Belnap'a. Autor zwraca uwagę na powiązanie teorii prawdy z ogólną teorią deinicji oraz na pojawiające się w analizie pojęcia prawdy problemy związane z językiem.

Zawarte w publikacji artykuły dotyczą wielu różnych nauk, niemniej wspólną płaszczyzną, która zdaje się stwarzać możliwość porozumienia tych nauk jest filozofia. Artykuły wyraźnie ukazują, że istnieje potrzeba filozoficznej refleksji nad problemami nauk szczegółowych. Analiza filozoficzna nie tylko ubogaca nauki, ale ponadto wielokrotnie pozwala na wyciągnięcie wniosków, których same nauki szczegółowe w oparciu o wyniki badań nie są w stanie wyciągnąć.

Dominika Dzwonkowska

Etyka wobec współczesnych dylematów. Pod red. K. Kalki i A. Papuzińskiego. Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego Bydgoszcz 2006.

Motto: „Prawda się razem dochodzi i czeka!”, bo „człowieczość” jest Boża. Stąd ogrom pracy stojącej przed osobą ludzką, która jest stworzona „na obraz i podobieństwo” Boga, jest powołana do stawania się podobną Bogu, co nie jest łatwe, bo „trud to jest właśnie z tego duży, że codzienny”. Zdobyć się nań mogą jedynie ludzie trzeźwi „w rzeczach potocznych”, a trzeźwi w nich są wtedy, kiedy są w rzeczy „wieczne zachwyceni”. Tylko oni nie będą się kłaniali Okolicznościom, a Prawdom nie każą „by za drzwiami stały”. To oni pracując na prawdę, jak pracuje się na chleb, tworzą dzieje”¹.

Jan Paweł II

„Etyka wobec współczesnych dylematów” jest zbiorem publikacji naukowych, w których autorzy, reprezentanci środowiska naukowego, pedagogicznego, medycznego, dziennikarskiego, bioetycznego, prawniczego, ekologicznego i technologii informacyjnych przedstawili swoje opinie w celu zdiagnozowania istotnych w dzisiejszych czasach problemów moralnych nieznanymi w tak znacznym stopniu i z tego względu nierozważanymi przez wcześniejsze pokolenia. Niezmiennie pozostają podstawowe duchowe uzdolnienia człowieka, czyli rozum, wola, zmysł piękna oraz podstawowe kategorie wartości, którymi są prawda, dobro i piękno.

¹ Komentarz Jana Pawła II do poezji Norwida. *Jan Paweł II: O dziejach Polski*. oprac. ks. prof. A. Zwoliński. Radom 2004 s. 129.

Książka składa się ze wstępu, streszczenia i trzech rozdziałów: „Etyka ogólna – problemy zawsze aktualne”, „Bioetyka – w kierunku nowych rozwiązań”, „Etyka szczegółowa – obszary współczesnych dylematów”.

Głównym tematem książki są po pierwsze kwestie uniwersalne z zakresu etyki ogólnej, możliwość usunięcia wątpliwości, które nasuwają się człowiekowi, gdy poznaje rzeczywistość; po drugie rozwój współczesnych nauk, którego konsekwencją jest konieczność powoływania przez badaczy dyscyplin interdyscyplinarnych; po trzecie przestrzeganie szczegółowych obowiązków wyznaczonych przez zawodowe kodeksy etyczne, pomimo że każdy człowiek powinien przestrzegać ogólnych zasad moralnych.

W opracowaniu autorzy zestawili problemy i dylematy różnego rodzaju etyk, by uzasadnić i jasno przedstawić czytelnikowi błędy rozumienia ważnych pojęć etycznych, kulturalnych, które są obecnie rozpowszechnione w wiedzy potocznej. Jako przykłady można podać krańcowo różne stanowiska autorów w kwestiach związanych z etyką ekologiczną a ekofilozofią (Hull, 312 i nast.), psychologią zwierząt a psychologią człowieka (Dyk, 160-171), a także przedstawienie nieznaczących różnic między ekofilozofią a etyką środowiskową (Hull, 309-318). Ludzie kierują się w swoim postępowaniu zasadami moralnymi, słuzeniu prawdzie, pomimo znaczących zmian następujących wskutek wprowadzania nowych technologii, które mają wpływ na poprawę warunków życia człowieka, jakość życia, rozwój nauk medycznych. To wskazuje na konieczność ustalenia podstaw etyki uniwersalnej. Przykładem dokumentu, w którym zostały zapisane zasady uniwersalne dla środowiska naukowego i etyki nauczyciela akademickiego jest „Europejska Karta Naukowca” opublikowana przez Komisję Europejską 11 marca 2005 roku. Podstawy zasad etyki nauki europejskiej sięgają średniowiecza – część praw zawartych w „EKN” została sformułowana przez uczonych w XII wieku (Andrzejuk, 255-268).

Autorka recenzji uważa, że jest zastanawiające, na jakiej podstawie został wyciągnięty wniosek, że „kręgowce wyższe mają świadomość”. Uważanie zwierząt za jednostki posiadające świadomość jest sprzeczne z podstawowymi wymaganiami etycznymi stawianymi człowiekowi. Zwierzęta nie mogą poznać i stosować zasad moralnych. Człowiek jest istotą świadomą, która ma możliwość poznania i obowiązek stosowania zasad moralnych w relacjach z innymi ludźmi, edukacji, pracy, czyli w rozwoju swojego umysłu i osobowości. Zastanawiające, że żaden z autorów, którzy stwierdzili, że zwierzęta mają świadomość nie uzasadnił swoich tez wynikami badań z zakresu medycyny. Człowiek powinien przestrzegać zasad humanitarnych i mieć zapewnione warunki rozwoju, tak by nie naruszać równowagi biologicznej.

Fakt, że wiele wątpliwości etycznych zostały spowodowane przez zlaicyzowanie stosunków społecznych. Ważne sprawy między ludźmi nie zostaną uregulowane prawnie, jeśli ich działania nie wynikają z ważnych pobudek moral-

nych. W recenzowanym zbiorze artykułów ten problem jest przedstawiony jako umniejszenie roli zsekularyzowanego prawa z prawem, którego twórcą jest osoba, która kieruje się przesłankami etycznymi-moralnymi, a odbiorcami są ludzie na wysokim poziomie moralnym. Najtrafniej ujął tę kwestię Cyprian Kamil Norwid: „Ludzie prawi dają dopiero obowiązującą moc prawu ludzi”.

Autorzy, którzy poruszyli problemy z zakresu etyki medycznej przedstawili m.in. konflikt między naukami przyrodniczymi a etyką dotyczący aborcji, który jest rozpatrywany ze względu na odrębność płodu ludzkiego, przeszczepów organów wewnętrznych, eutanazji, eugeniki. Szeroko nagłaśniane obecnie prawo do eutanazji zostało skomentowane przez autora jednoznacznym pytaniem, w którym zawarł swoje stanowisko wobec poruszanego problemu: „Czy absurd „wolności” w prawie do śmierci może zostać udowodniony? Nie”. Przeciwnikami zastosowania eutanazji u każdego człowieka byli Hipokrates i przedstawiciele filozofii judaistycznej i chrześcijańskiej, którzy uważali, że życie każdego człowieka jest święte (Latawiec, 26 i nast., Płachciak, s. 187).

Specjaliści z zakresu bioetyki przedstawili w opracowaniu rozważania pod względem moralnym spraw krytycznych dotyczących ludzkiego życia, z którymi muszą się zmierzyć specjaliści medyczni. Leszek Gawor w swoim artykule stwierdził, że generalnie muszą oprzeć się na jednym z modeli etycznych: absolutyzmie opartym na zasadach chrześcijańskich lub utylitarystycznym sytuacjonizmie, którego głównym przedstawicielem jest Peter Singer. Singer wyraża przekonanie w swoich opiniach, że m. in. wartość życia płodu ludzkiego, chorego dziecka jest gorsza niż zdrowego zwierzęcia, „życie nowo narodzonego dziecka ma mniejszą wartość niż życie świni, psa albo szympansa” (Kalka, 153). Autorka recenzji uważa, że najtrafniej krytykę tego rodzaju opinii wyraził C.K. Norwid: „Bądź wola Twoja, nie tak, jak na ziemi/ Więc nie wygodnie jak... lecz jak jest godnie”.

W artykułach autorzy, którzy są specjalistami z różnych dziedzin, dochodzą do wniosku wspólnego dla ich rozważań, że wolność jest ważną podstawą dla człowieka w realizowaniu wyznaczonych wartości. Głównym przesłaniem utylitarysty jest hedonistycznie rozumiana jakość życia (Brusiło, 175).

Autorzy wskazali różne pojęcia „jakości życia”, które jest oparte na takich wartościach jak wolność, równość, praca, solidarność ludzka, powszechny dostęp do podstawowych dóbr z uwzględnieniem dóbr przyrody (Papuziński, s. 342). W rozumieniu przedstawionym przez autorów, których poglądy są katolickie, jakość życia jako zasada „nieuporządkowanego konsumpcjonizmu” jest utożsamiana z pojęciem komfortu życia przez autorów innych rozpraw. Jan Paweł II przeciwstawił konsumpcjonizm jako „kulturę śmierci” „kulturze życia” rozumianej jako realizacja zasady nienaruszalności i świętości ludzkiego życia (Gawor, 146-147, Płachciak, 196). W rozważaniach dotyczących eutanazji osób, szczególnie nieuleczalnie chorych dzieci „jakość życia” jest przeciwstawiona „świętości życia” (Pepliński, 62, Płachciak, 187). Poważne problemy wynikły z rozwoju ge-

netyki ssaków. Autorka recenzji uważa, że do bardzo kontrowersyjnych, obecnie poruszanych dylematów reprogenetyki związanych z klonowaniem ludzi, transplantacji mózgu odniósł się filozof Stanisław Lem w „Dialogach”.

Sens jest zagadnieniem humanistycznym określonym we współczesnej psychiatrii, który wyraźnie wyodrębnia humanistyczne zagadnienia etyczne od innych. Człowiek, który potrafi zachować sens życia, realizuje wartości uniwersalne. Realizuje cele przekraczające prawa interesowne, czyli jest bezinteresowny. Poddanie się intuicyjne uczciwości wobec gatunku sprawia, że przekształca się ona w godność człowieka (Romanowska-Łakomy, s. 34-43, 42). Konieczność wyrażania wartości przez pracę nad swoim charakterem i w postępowaniu w życiu codziennym wyraził C. K. Norwid: „Sukces bożkiem jest dziś – on czarnoksięstwo/ Swe rozwinął jak globu kartę;/ Ustąpiło mu nawet i Zwycięstwo/ Starożytne – wiecznie coś warte!/
Aż spostrzeże ten tłum u swej mogiły,/ Aż obłądna ta spostrzeże zgraja;/ Że – Zwycięstwo wytrzeźwia ludzkie siły,/ Gdy Sukces, i owszem ... rozpaja!...”².

Sens jest wartością wyższą, której przestrzeganie pozwala człowiekowi na działania pod wpływem swojego wnętrza, a nie podporządkowuje się utylitar-nym celom grupy lub innym zależnościom. Wartości są stałe, jednak ludzie mogą mieć trudności w przełożeniu ich na zasady, które muszą stosować w załatwianiu spraw powszednich. Olbrzymie znaczenie ma konsekwentne wychowanie i edukacja na rzecz pogłębienia zasad chrześcijańskich, by na ich podstawie mogło ukształtować się społeczeństwo obywatelskie (Romanowska-Łakomy, s. 34-43).

Człowiek powinien kierować się wartościami moralnymi w swoim postępowaniu, pomimo etycznych dylematów w zmieniających się warunkach rozwoju cywilizacyjnego. Jeśli tych praw nie przestrzega, staje się osobowością merkantylną, której głównymi cechami jest m. in. brak własnych sądów, konsumpcjonizm, unikanie odpowiedzialności, obłuda (Domeracki, s. 85-108). Ten typ ograniczonego człowieka scharakteryzował E. Fromm: „Przesłanką leżącą u podstaw orientacji merkantylnej jest pustka, brak jakiegokolwiek specyficznej właściwości, która się nie zmienia, ponieważ każda stała cecha charakteru może któregoś dnia wejść w konflikt z wymogami rynku. Niektóre role mogłyby nie pasować do specyficznych cech danej osoby, a więc musimy się ich pozbyć – nie roli, ale tych szczególnych właściwości. Osobowość merkantylna musi być wolna; wolna od wszelkiej indywidualności”³. Ten typ osobowości jest omówiony w oparciu o filozofię Ericha Fromma jako przedstawienie jednostek, które tworzą cywilizację samotności. Różni autorzy w artykułach niezależnie przedstawiają przybliżone uzasadnienia swoich wniosków. Stwierdzają, że „postawa konsumpcyjna prze-

² C. K. NORWID, *Omyłka. Wiersze*. Bydgoszcz [1985] s. 115.

³ E. FROMM, *Niech się stanie człowiek. Z psychologii etyki*. Wydawnictwo Naukowe PWN Warszawa-Wrocław 2000 s. 69.

waża nad postawą twórczą” i „(...) upadło znaczenie tego, co nie jest utylitarne”, „życie, które realizuje wyłącznie zadanie interesowne, jest zdeterminowane tym, co chce się osiągnąć, zdobyć i posiadać jako swoje. Staje się naszym instrumentem”. Fromm uważa, że obecnie „(...) psychologia (...) która miała stworzyć warunki do rozwijania przymiotów ducha, do prawego życia, do szczęścia zdegenerowała się w instrument służący do lepszej manipulacji innymi oraz samym sobą w badaniach marketingowych i propagandzie politycznej”⁴.

Wartości przeciwstawne do powyżej wymienionych są rozpatrywane w związku z ujęciem godności osoby ludzkiej w filozofii chrześcijańskiej. Są to: humanizm, personalizm, moralizm. Zgodnie z założeniami chrześcijaństwa godność jest jedyną dla człowieka i tylko godny człowiek może podjąć słuszną decyzję w celu rozwiązania dylematu. Godność ludzkiego życia wyraża się w relacjach z innymi ludźmi, umiarkowaniu, „(...) jest w sile wzajemności” i warunkuje dojrzałość człowieka, gdyż tylko taka jednostka jest bardziej gotowa obdarowywać niż otrzymywać. Przeciwną dla dojrzałego umysłowo i moralnie człowieka jest jednostka niedojrzała psychicznie, egocentryczna określona jako „stechniczowane zwierzę, pogrążone w mroku [samotności] i hodowli” (Domeracki, 102). Autorka recenzji uważa, że trafnie do wskazanych przez autorów problemów, które musi przezwyciężyć człowiek w pracy nad swoim charakterem odniósł się Erich Fromm w „Niech się stanie człowiek. Z psychologii etyki”: „Człowiek nie jest białą kartką papieru, na której kultura może wypisać swój tekst; jest on jednostką naładowaną energią i specyficznie skonstruowaną, adaptując się, reaguje ona na warunki zewnętrzne w określony, sprawdzalny sposób. Gdyby człowiek przystosował się do zewnętrznych warunków autoplastycznie zmieniając swą własną naturę i jak zwierzę pasował tylko do jednego układu warunków, wkroczyłby na ślepą drogę specjalizacji, która jest przeznaczeniem każdego gatunku zwierząt, nie miałby wówczas swojej własnej historii. Gdy zaś człowiek mógł przystosować się do każdego warunków, nie prowadząc walki z tymi, którzy występują przeciwko jego naturze nie miałby również historii. Ludzka ewolucja jest rezultatem możliwości adaptacyjnych człowieka i pewnych trwałych cech jego natury, które nie pozwalają mu ustawać w poszukiwaniu warunków lepiej pasujących do jego wewnętrznych potrzeb”⁵. Autorzy opracowania stwierdzili, że ważnym dla człowieka jest sumienie, które wyznacza sprawność woli człowieka kierowania się do dobra. Człowiek, która ma wolę i jest stale zdolny do spełniania aktów moralnie dobrych, jest osobą cnotliwą (Kmieciak, 308).

Autorkę recenzji zastanowiło użyte w opracowaniu pojęcie „człowieczeństwa nadanego przez drugich” przyznawanego jednostce na podstawie dowolnie ustalonych kryteriów (Kalka, 153). Autorka recenzji uważa, to co człowieka wyróżnia

⁴ Ibidem s. 68.

⁵ Ibidem s. 27.

wśród innych stworzeń zostało trafniej przedstawione w stwierdzeniu „człowiek tylko w chwili decyzji staje się naprawdę człowiekiem” (Domeracki, 92). Brak wyczerpującego uzasadnienia i ograniczenie do jednej czynności sprawia, że autor znacznie ograniczył możliwości człowieka, co jest sprzeczne z zasadami humanizmu i złożonością rozmyślań filozoficznych. Na potwierdzenie swojego stanowiska autorka powołuje się na Jana Pawła II: „(...) konieczną podstawą, przyczyną i celem wszystkich instytucji społecznych są poszczególni ludzie, zdolni z natury do życia społecznego i wyniesieni do porządku tych wartości, które naturę przewyższają i przezwyciężają”. W kulturze polskiej człowieczeństwo jest uznane za wartość narodową, co potwierdził w swojej poezji C. K. Norwid: „Udziałem twym – więcej!... – panowanie/ Nad wszystkim na świecie, i nad sobą”⁶.

Humanizacja techniki jest istotną kwestią poruszaną przez naukowców zajmujących się sprawami technicznymi, filozofów, humanistów⁷. Rozwój techniczny ma różne aspekty, gdyż wykorzystanie osiągnięć technicznych zależy od intencji i umiejętności człowieka. Autorka recenzji jako humanistka uważa, że technika, która ma zastosowanie szczególnie w medycynie, powinna umożliwiać lekarzom stawianie dobra pacjenta jako wartości nadrzędnej, czyli przeprowadzenia skutecznego leczenia w sposób odpowiedzialny.

Sprawy związane z polityką edukacyjną ujęte przez prawo i analiza realizacji założeń rozwoju zrównoważonego w Polsce przedstawione w szerokim kontekście zostały krytycznie ocenione przez Andrzeja Papuzińskiego (Papuziński, 331-335). Dowiódł, że zmiany w prawie krajowym wynikłe m.in. przez dostosowanie prawa polskiego do prawa międzynarodowego wpłynęły niekorzystnie na realizację założeń zrównoważonego rozwoju w Polsce. Papuziński stwierdził, że pomimo postanowień zawartych w Protokole Podzespołu ds. Ekologii Okrągłego Stołu i dokumencie „Polityka Ekologiczna Państwa” z 1991 roku program zrównoważonego rozwoju został ograniczony w realizacji do edukacji i polityki filaru przyrodniczego (Papuziński, 345-346).

Autorka recenzji uważa za zastanawiające, że w opracowaniu, w którym były poruszone najważniejsze problemy etyczne zaistniałe w dzisiejszej rzeczywistości dotyczące godności, wolności człowieka, własności, nie zostały omówione kwestie związane z moralnym i społecznym znaczeniem rodziny w odniesieniu do współczesnych warunków. Zastosowanie etyki w praktyce zostało omówione jako ważny element nauczania na przykładzie programu Podyplomowego Studium Etyki Stosowanej (Wawrzyniak, 233-254).

Informacja jest ważną sprawą ze względu na wpływ, jaki ma na obecnie dokonujące się zmiany w porządku społecznym, istotną z racji rozpatrywania pod względem filozoficznym, etycznym. W rozprawach omawianych w recenzji filo-

⁶ C. K. NORWID, *Wiersze*. wybór M. Dobrosielskiego. Białystok 1985 s. 103-104.

⁷ Humanizacja techniki. Vilnius 2001.

zofowie wskazali, że rozumienie samego siebie, innych ludzi zgodne z rzeczywistością nie jest proste.

Informacja jest uznana przez autorów opracowań za ważny element pomocny człowiekowi w podejmowaniu świadomych decyzji, a więc umożliwia wyłączenie relatywizmu. W latach siedemdziesiątych XX wieku ks. prof. Mieczysław Lubański stwierdził, że informacja będzie istotnym elementem nowej formy społecznej, czyli społeczeństwa informacyjnego. Dostęp do „(...) niektórych informacji w odpowiednim miejscu i czasie jest rzeczą istotną. Bez tego rodzaju informacji stajemy się całkowicie bezradni. Wspomniane informacje są warunkiem koniecznym dla podejmowania rozumnych, racjonalnych decyzji” (Kmiecik, 298)⁸. To stwierdzenie ma solidne oparcie w naukach Kościoła katolickiego, które wyraził Jan XXIII w encyklice „*Pacem in terris*”, że człowiek jako tworzący życie społeczne powinien mieć dostęp do najniezbędniejszych informacji, aby móc rozumieć wszystkie sprawy⁹.

Wpływ informacji jest rozpatrywany w kontekście medycznym odnośnie podjęcia decyzji w kwestii pobrania narządów z ciała po śmierci, udzielenia przez lekarza informacji koniecznych dla pacjenta, dostępu do informacji w sprawach dotyczących środowiska.

Obecnie są formułowane zasady etyki technologii informacyjnej. Jedna z hipotez zakłada, że „informacja jest własnością społeczną i wobec tego wszelkie źródła programów powinny być ogólnodostępne” (Kmiecik, 302). To założenie w życiu codziennym jest realizowane w placówkach publicznych m.in. w bibliotekach.

W publikacjach autorzy wyrazili swoje stanowiska w fundamentalnych sprawach, które generalnie pokrywają się ze stanowiskiem Kościoła katolickiego. Autorka recenzji uważa, że wątpliwości wyrażone przez autorów w ich rozważaniach etycznych dotyczyły sposobów osiągnięcia zrównoważonego rozwoju nauki, techniki, produkcji gospodarczej i dobrobytu w celu podniesienia kultury i cywilizacji. Warunkiem koniecznym jest, by wszyscy współuczestniczący byli przeświadczeni, że „(...) nie są to wartości najwyższe, lecz jedynie środki ułatwiające osiągnięcie tych wartości”¹⁰. A wartością najważniejszą jest „(...) zaszczyt bycia człowiekiem, nie do pojęcia „na ziemi”, jest „zrozumiały w niebie”, (...) człowiek dostrzega, że prawda jego bycia człowiekiem przerasta go nieskończenie”¹¹.

Beata Adamczyk

⁸ M. LUBAŃSKI, *Wprowadzenie do informatyki*. ATK Warszawa 1979 s. 21-23. Za: A. Kmiecik: *Metodologiczny aspekt konstrukcji etyki technologii informacyjnej. Etyka wobec współczesnych dylematów*. Bydgoszcz 2006 s. 298.

⁹ JAN XXIII: *Pacem in terris*. Wrocław 1997 s. 38-39.

¹⁰ *Ibidem* s. 70-71.

¹¹ JAN PAWEŁ II, *O dziejach Polski*. oprac. ks. prof. A. Zwoliński. Radom 2004 s. 129.